

Marijan F. Kranjc

*Kako sem doživljal dan, ko je maršal Tito umrl?*¹

A. OSEBNI ODNOSI S TITOM

1. Kdaj ste prvič slišali za Tita?

Prvič sem slišal za Tita leta 1945, ko sem začel obiskovati 3. razred osnovne šole pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Tovarišica Jožica Gorenjak, učiteljica, nam je razložila, da je maršal Tito predsednik naše države, nove Jugoslavije. Ker pa sem kmalu zatem postal tudi načelnik pionirskega odreda na šoli, sem se s Titovim imenom pogosto srečeval, saj je bil naš pionirski pozdrav »Za domovino – s Titom, naprej!«

2. Kako ste prišli v stik s Titom?

Ko sem septembra 1954 postal gojenec Vojaške akademije v Beogradu, smo seveda skupinsko prisegli zvestobo vrhovnemu poveljniku maršalu Titu, pred njegovo veliko sliko na svečani tribuni, pisno prisego pa sem ob upokojitvi dobil iz svojega osebnega dosjeja.

Maja 1955 sem sodeloval na vojaški paradi v prvem ešalonu gojencev vojaških akademij. Na čelu smo bili pehotniki. Bil sem v predzadnji vrsti in takrat sem ga tudi prvič videl iz neposredne bližine, saj sem strumno korakal mimo svojega vrhovnega poveljnika. Vsi smo gledali proti njemu, razen tistih, ki so korakali ob sami tribuni. Od maršala Tita sem bil oddaljen vsega 15 metrov in sem povsem razločno videl, da je zaploskal ob našem mimohodu. Naslednje leto sem bil vnovič na vojaški paradi ...

Ko smo po treh letih postali častniki JLA, smo z zaključne svečanosti 1957 poslali Titu pozdravno pismo – telegram, ki sem ga sestavil jaz in original še vedno hranim.

Ko sem leta 1962 postal častnik varnostne službe JLA, sem sodeloval na vseh akcijah varovanja maršala Tita, dvakrat pa sem potoval tudi v tujino v posebnih tajnih misijah protiobveščevalnega varovanja. Tako sem leta 1970, ko se je Tito na letališču v Den Haagu poslavljaj od holandske kraljice Julijane, naredil njun posnetek na Titov poziv, saj je misleč, da sem novinar, dejal: »Kaj nas ne boste slikali?« Seveda sem dvakrat sprožil fotoaparati in tako je nastala moja najljubša fotografija (objavljena v knjigi *Zarote in atentati na Tita*).

¹ Inštitut za razvoj znanosti in znanstveno sodelovanje pri Fakulteti za humanistične študije v Kopru je sredi 2009 objavil javni natečaj kratkih pričevanj, zgodb ali spominov na temo »Dan, ko je odšel tovariš Tito ...« Zbornik bi moral iziti predvidoma ob koncu 2009 ali pozneje. Sodelavki Inštituta Maji Kolarevič sem odgovoril na številna vprašanja o tem, kako sem doživljal smrt maršala Tita.

Den Haag, 1970

Na vseh teh akcijah sem bil pogosto blizu Tita, neposredno pa se je to zgodilo leta 1974, ko je s soprogo Jovanko prišel na novoletno proslavo v Dom JLA v Ljubljani. Določen sem bil v ekipo, ki je ob prihodu pričakala draga gosta. Pomagal sem Jovanki, ko je slačila zimski plašč in jo obenem obvestil, da sem zadolžen za hrano in pijačo, ki jo bodo postregli Titu in njej. Jovanka mi je odvrnila, naj bom v bližini in ko je prišel čas za serviranje, sem jo pospremil do kuhinje (zastražene), kjer sva kuhar, zatem pa tudi jaz, poskušala pijači (viski in vino) in hrano (lovsko pečenko s prikuho in sladico), nato pa so preizkušane jedi in pijačo odnesli in postavili na mizo, za katero je sedel Tito. Jaz sem v ekipi čakal v predverju, saj smo bili obveščeni, da se Tito ne bo dolgo zadrževal pri nas. In res, pol ure zatem smo zaslišali viharno ploskanje in skandiranje, nato pa sta Tito in Jovanka prišla do garderobe. Jaz sem pomagal Jovanki, da je oblekla plašč, se zahvalila, zatem pa sta s Titom kar hitro odšla in sedla v avtomobil, ki je čakal pred samim vhodom Doma JLA. Vse se je to dogajalo tako hitro, da sem šele kasneje dojel, da sem bil zares v Titovi neposredni bližini, seveda bolj Jovankini!

3. Kako ste to doživljali?

Biti v Titovi bližini je bilo za vse nas, častnike JLA, izredna čast. No, pa tudi nagrada, saj smo po službeni poti preverjali vse tiste, ki so bili izbrani v gardno enoto neposrednega varovanja. Seveda smo potem za takšne izbrance tudi odgovarjali. Spomnim se svoje prve preverke nekega poročnika iz povsem ustaškega kraja v Bosni in Hercegovini, čigar družina je bila edina privržena NOB, vsi ostali vaščani pa so bili med vojno ustaši! Zato sem preverko kar trikrat ponovil, ker tudi najbolj nezaupljivi načelnik varnostne službe v maršalatu ni mogel verjeti takšnemu naključju. In vendar je držalo! Nekaj mojih znancev je bilo pripadnikov gardne enote, ki je neposredno varovala maršala Tita in so tako dejansko vsak dan bili z njim v stiku. Od njih sem seveda zvedel za marsikatero podrobnost.

4. Kako je to vplivalo na vas?

Biti v prvih vrstah neposrednega varovanja, nekajkrat pozneje tudi ob posebnih priložnostih, je samo povečevalo naš čut odgovornosti, saj smo dejansko odgovarjali za varnost maršala Tita, kar ni bila navadna naloga. To je bila vedno enkratna življenjska naloga in priložnost, da se izkažemo in potrdimo. V posebnem instruktažu so nas namreč dobro poučili, kaj vse se lahko zgodi v morebitnem atentatu, zato smo bili tudi pripravljene na samožrtvovanje. Nekaj primerov sem potem tudi opisal v svoji knjigi *Zarote in atentati na Tita*. Najbolj se mi je vtisnil v spomin primer gardnega častnika, ki se je na beograjskem trgu Slavija vrgel pod tramvaj, da bi zaustavil s svojim telesom drveči tramvaj, ki so ga atentatorji usmerili proti maršalovemu avtomobilu.

5. Opišite vsakdan vaše povezave s Titom!

Ker sem bil v svoji tridesetletni karieri varnostnega častnika vsaj enkrat letno v Titovi neposredni bližini, pomeni, da sem se vsaj trideset dni pripravljale in sodeloval na teh srečanjih, ki so pomenila opravljanje izredno težavne in odgovorne naloge. In vsako tako srečanje je bilo drugačno in bolj zahtevno, pa tudi nevarno. Tako smo se trije pripadniki varnostne službe JLA znašli 1973 v Zahodni Nemčiji pred načrtovanim Titovim obiskom, ko so nas ustaški emigranti menda prepoznali kot udbovce in nam za hrbtom grozili, da nas zakoljejo, vendar se nismo ozirali in reagirali, temveč smo mirno nadaljevali začetno nemško konverzacijo ...

B. TITOVA BOLEZEN

1. Kako se spominjate novice, da je Tito zbolel?

Moram priznati, da prvi novice o Titovi bolezni nisem povsem verjel, saj sem vedel, da so iz maršalata nekajkrat sporočili, da je Tito »zbolel«. Šlo je seveda za t. i. diplomatske »bolezni« ali pa tudi za dezinformacije, ki so bile namenjene tujim obveščevalnim službam, vedno s posebnim namenom.

2. Se spomnite medijskega poročanja konzilija tovariša Tita?

Šele ko sem zagledal maršala Tita v ljubljanskem KC, časopisne fotografije in filmske novice, sem moral verjeti, saj sem vedel, da je bil prav ljubljanski KC tista vrhunska medicinska ustanova, iz katere je maršal Tito izbral tudi svoje osebne zdravnike (prof. dr. Košaka, prof. dr. Lavriča in druge).

3. Kako ste sprejeli novice v zvezi s Titovo boleznijo?

Ker smo v varnostni službi JLA spremljali špekulacije tujih obveščevalnih služb glede Titove smrti oz. »Dneva X«, se tudi nismo slepili glede realnosti in Titovega zdravja. Nekateri smo tudi vedeli za njegove bolezenske tegobe. Zato sem seveda novico sprejel zelo resno in z veliko zaskrbljenostjo.

4. Ali ste med njegovo boleznijo upali, da to ni res? Da bo živel večno? Ali ste bili optimistični? Ravnodušni?

Ne, iz varnostnih krogov sem vedel, da je stvar zelo resna in da bo verjetno šlo za amputacijo noge!

5. Kako ste sprejemali diagnosticiranje Titove bolezni?

Vedel sem, da vsa poročila niso bila resnična, ampak tempirana. Ko pa so poročali, da je Tito začel sprejemati razne obiske, družinske in državniške, sem vedel, da gre za poslovilne obiske in pripravljanje politične oporoke. Vedel sem tudi, da se pripravlja Hiša cvetja, torej tudi avtomatizirani granitni grob. Vedel sem tudi, da je Tito dejansko umrl prej, kot je bilo sporočeno. Vem tudi zanesljivo, da je ekipa vojaške varnosti maršalata odnesla iz KC celotno medicinsko in drugo dokumentacijo. To ponavljam že drugič javno tudi zato, ker so menda nekaj »dokumentov« našli tudi v ARS. To so bili lahko samo poznejši zapisi ali celo ponaredki, ki pa ne morejo biti avtentični.

C. TITOVA SMRT

1. Opišite, kaj ste počeli na dan Titove smrti (bil je 4. maj, nedelja)!

V družbi treh kolegov smo se po tedenskem vikendu popoldne z vlakom vračali v Vojno šolo v Beograd

Globoko v sebi sem komaj zadrževal solze, ko so kolegi ugibali, ali bo Tito vzdržal svoj poslednji boj. Zato se njihovih razprav nisem udeležil. Le napeto sem opazoval železniške postaje, ki so ostajale za nami. Nekje med Zagrebom in Šidom sem na neki manjši železniški postaji za hip ugledal črno zastavo. Morda sem se zmotil? Potem še eno ...

Tovarišem sem tiho rekel: »Tito je umrl!« Vsi pogovori so zamrli.

Beograd nas je sprejel v turobni žalosti. Tudi taksisti so imeli solzne oči.

2. Kako ste izvedeli novico?

Ko sem tistega popoldneva odrinil na pot v Beograd, sem iz službenih (varnostnih) virov že vedel, da je bil maršal Tito že mrtev, čakalo se je le, kdaj bodo v ljubljanskem Kliničnem centru tudi odklopili vse medicinske naprave.

3. Kako ste sprejeli novico, kakšni so bili vaši občutki? Kaj je umrlo z vami, ko je umrl Tito?

Novico mi je uro prej po telefonu in šifrirano sporočil moj kolega podpolkovnik Boško Mutić, načelnik KOG (protiobveščevalne skupine) 9. armade, ki je aktivno sodeloval pri varovanju maršala Tita v KC Ljubljana. Glas mu je drhtel. Zahvalil sem se mu za sporočilo, seveda brez komentarja. V meni se je nekaj podrlo, vendar sem skušal ostati priseben. Samo družini sem povedal, da lahko iz KC pričakujejo slabo novico.

4. Ali ste imeli kakšno idejo o tem, kaj se bo zgodilo po njegovi smrti?

Sovražniki Jugoslavije so nekaj let pred tem javno govorili o »Dnevu X«, tajno pa smo spremljali njihove namere in akcije, saj smo vedeli, da nameravajo začeti z razbijanjem Jugoslavije. Zavedali smo se tudi, da je bil maršal Tito glavni kohezivni faktor Jugoslavije. Poznejši dogodki so potrdili naše ocene.

5. Ali ste govorili o svojih strahovih?

Nismo se bali notranjih nasprotnikov, saj smo jih obvladovali. Nismo pa vedeli, kaj vse bodo storili zunanji faktorji. Vedeli smo samo, da so možne tudi vojaške akcije, ne pa da nas bodo najprej pokopale finančno-monetarne akcije!

6. Kako so na to gledali vaši otroci, vnuki?

Ko sem družini povedal, da lahko iz KC pričakujemo slabo novico, sta moji hčerki zajokali, tudi soproga. Vnuka danes slabo poznata takratne razmere, zato jima včasih razložim kakšno podrobnost. Seveda pa njima tudi pokažem, kaj sem vse o tem napisal, saj sem vse svoje knjige posvetil prav njima!

D. TITOV POGREB

1. Ste šli na komemoracijo?

Dne 7. maja 1980 sem se z dvema prijateljema, s podpolkovnikom Špirom Nikovičem (generalpodpolkovnik v pokoju) in kapitanom fregate Marjanom Pogačnikom (kontraadmiral v pokoju) podal proti poslopju Zvezne ljudske skupščine, da bi se tudi osebno poslovili od pokojnega maršala Tita. Zastali smo na koncu dolge kolone, ki se je le počasi pomikala naprej. Po uri ali več potrpežljivega čakanja sem se domislil, kako skrajšati pot. Prijatelja sta mi brez besed sledila proti stranskemu vhodu v poslopje skupščine. Ker smo bili vsi trije v častniških uniformah, sem stražniku, gardnemu častniku, pokazal službeno izkaznico organa varnostne službe JLA, ki je odpirala vsa vrata! Prijazno nam je pomignil z glavo, meni pa je nekako svečano dejal: »Mi smo, tovariš, končali s svojim delom ...«

Gardni poročnik, oborožen z brzostrelko, je pozdravil in pozvonil. Prišel je eden od častnikov notranjega varovanja objekta, major po činu, ki sem mu izrazil željo, da opravimo častni pozdrav mrtvemu vrhovnemu poveljniku mimo vrste čakajočih. Prijazno je prijazno in nas odvedel do žalnega prostora, kjer nas je vrnil med čakajoče ... Ko smo vsi trije prišli do krste maršala Tita, prekrite z državno zastavo, smo se obrnili na desno, postavili v znak »Pozor!« in salutirali. Vrsta za nami se je seveda morala ustaviti. Tako sem bil maja 1980 še zadnjič poleg svojega vrhovnega poveljnika, maršala Tita!

Vrnili smo se po isti poti in se gardistom zahvalili za prijaznost.

2. Kakšen je bil pogreb?

Pogreb je bil zares veličasten. Na njem sem sodeloval v dvojni vlogi.

Najprej sem bil v vlogi aktivnega udeleženca varnostnih organov neposrednega varovanja na križišču London–Terazije, oborožen z revolverjem, pozneje pa sem se tudi sam lahko vključil v veličastno povorko, ki se je počasi premikala proti Užiški 15, na Dedinje.

Seveda sem kar ponosen, da sem sodeloval v tem poslednjem varovanju svojega vrhovnega poveljnika kot eden od njegovih častnikov varnostne službe JLA. Na svoje mesto sem se odpravil vsaj nekaj ur prej, da sem skupaj z večjim številom svojih kolegov lahko spremljal in opazoval vse, ki so se zgrinjali v gost špalir ob sami trasi pogrebne povorke. Vsi smo bili v civilnih oblekah, pri sebi smo imeli tudi svoje osebne revolverje, vendar tokrat prazne. Tako nam je bilo ukazano! Dejansko smo prvič varovali maršala Tita samo s svojimi telesi, prisotnostjo, ne pa tudi s pripravljenim orožjem, da bi onemogočili morebitnega atentatorja. Rečeno nam je bilo, da na mrtvega maršala ni pričakovati atentata ... Dejansko smo se samo še zadnjič poslavljali od njega.

3. Ste se vpisali v žalno knjigo?

Da, v Vojni šoli v Beogradu, po skupni komemorativni svečanosti

4. Ste gledali prenos po televiziji?

Do znanega križišča Mostar sem turobno hodil v nepregledni in zbiti koloni. Kmalu smo zastali. Naprej se ni več dalo, zato sem po stranskih ulicah hitro odšel na Banjico, v internat Vojne šole, in spremljal nadaljevanje pogreba po TV.

Pravijo, da svet še ni videl takšnega pogreba. Udeležilo se ga je 127 predstavnikov držav, v katerih živi 95 odstotkov prebivalcev sveta. Pred televizijskimi zasloni pa je pogreb spremljalo okrog dve milijardi gledalcev.

Ne vem, katera izjava prisotnih državnikov je bila bolj pomembna. Morda je bila to izjava Kennetha Kaunde, ko je gledal prisotne državnike, in dejal, da je Tito večji v smrti, kot je bil za življenje. Willy Brandt: Tito je zapustil dve veliki stvari – moderno Jugoslavijo in mir na svetu. Hua Guo-feng: Tito pomeni v kitajskem jeziku jeklo. Nič ga ni moglo zlomiti, razen smrti. Averell Harriman: Odšel je poslednji od velikih svetovnih voditeljev. Indira Gandhi: To je izguba za mene in mojo družino. Sekou Toure: Tito za nas ni umrl, njegovi ideali bodo živeli v vseh narodih sveta.

5. Kaj ste počeli med dnevi žalovanja?

Med dnevi žalovanja se dejansko nismo mogli učiti. Samo smo prekladali knjige in učne zapiske. Tudi predavanja so bila polovična, ker tudi predavatelji niso zmogli koncentracije. Odmori so bili izredno dolgi. Stali smo ob oknih in strmeli v brezdanje ...

Tiste dni je smeh izginil iz naših učilnic. Tudi šale. Vsi smo bili zatopljeni v svoje misli. Načelnik šole, general Ilić, je jokal kot majhen otrok.

Dan poprej, ko sem pred pokojnim maršalom Titom salutiral v poslednji vojaški pozdrav, sem se zarekel, da bom nekoč skušal o njegovem varovanju ohraniti nekaj spominov. Kasneje sem od prijatelja in sedaj že pokojnega generalpodpolkovnika Ilija Čeranića, potem ko je postal načelnik Varnostne uprave Zslo, nekako »izsilil« obljudbo, da bom po

upokojitvi lahko prvi »pokukal« v najbolj varovani državni in vojaški dosje in napisal knjigo z naslovom *Atentati na Tita*. Potem so nam skupno državo razbili, tudi armada je razpadla na nacionalne vojske in opustil sem vsako misel na omenjene spomine. Vendar pa sem nazadnje le zbral raztepane časopisne in publicistične zapise in leta 2004 je izšla knjiga *Zarote in atentati na Tita*.

E. ČAS OKOLI LETA 1980

1. S kakšnimi drugimi vsakdanjimi spomini povežete tisti čas?

Vsakdanje težave sem nekako namenoma zanemarjal, saj sem bil prepričan, da me čakajo naporni dnevi službovanja na vse višjih vojaških in varnostnih dolžnostih, ki pač terjajo ne samo veliko odgovornost – znanje sem tisto leto pridobil v naši najvišji vojaški šoli v Beogradu, temveč tudi izjemne fizične in umske napore. Ker sem Vojno šolo končal z odličnim uspehom, nisem dvomil v svoje sposobnosti (kmalu sem postal načelnik varnostne službe 9. armade, zatem pa dosegel še čin generalmajorja), saj sem resno spremljal in dojemal probleme in težave, ki so se objektivno kopičile nad Jugoslavijo, predvsem pa poskuse zunanjih sil, ki so podžigale nacionalistične razprtije, da dejansko razbijejo Jugoslavijo.

Zaradi neenotnosti republiških elit nam ni uspelo obraniti Titove Jugoslavije! Zgodovina bo imenovala krivce, tiste zunanje in tudi notranje razbijalce skupne države, SFRJ.

F. REFLEKSIJA IZ DANAŠNJE PERSPEKTIVE

1. Kako danes gledate na svoje relacije s Titom?

V svoji knjigi *Zarote in atentati na Tita* sem javno zapisal, da je bilo častno živeti s Titom! Bil je moj vrhovni poveljnik in ostal sem mu zvest vse do danes. Čeprav morda zveni iracionalno, sem kot pripadnik varnostne službe JLA, ki ga je občasno varoval pred atentati in zarotami doma in v tujini, tudi zadovoljen, da je umrl naravne smrti, v postelji, v Ljubljani, v domovini svoje matere.

2. Ali lahko govorimo o kultu osebnosti?

Ne, to so samo floskule njegovih nasprotnikov, saj ne ločijo, kaj pomeni biti državnik svetovnega slovesa in legendarni partizanski vojskovodja, vodja neuvrčenih držav, upornik, komunist, ki se mu je ob smrti poklonila večina državljanov tega sveta!

3. Kako danes gledate dožemanja Titove smrti?

Držim se zgodovinskega izročila, da veliki dosežki ostanejo v zakladnici človeštva, pa četudi njihovi tvorci umrejo. To se dogaja tudi s Titovo dediščino. Zato sem ponosen, da sem živel v tistem času, pa tudi moji dve hčerki sta veseli, da ste bili Titovi pionirki.

4. Ali se v današnjem času ob obletnici Titove smrti sploh spomnite na to?

Vsako leto na isti dan in ob isti uri kot vojak pozdravim pokojnega vrhovnega poveljnika, maršala Tita.

G. Bi želeli še sami kaj dodati?

Bilo mi je v izredno čast, da sem spoznal dr. Marka Vidnjeviča in tudi podal oceno njegove disertacije (in knjige) *Grandiozni narcizem, Primer: Josip Broz - Tito*, saj gre za izredno zanimivo in pošteno oceno Titove osebnosti. Vsekakor pa bo zgodovina pribila, da je bil maršal Tito ne samo velik državnik in vojskovodja, temveč tudi prijazen in preprost človek, gensko tudi Slovenec!

H. Koga bi še lahko obiskali in začeli z njim pogovor?

Preproste ljudi, ker bi vam res povedali svoje resnične občutke, da so imeli Tita radi. Ker pa jih je po anketah sodeč preveč, obiščite tiste, ki so potočili solzo ob njegovi smrti, ker pa je tudi teh preveč – saj je dejansko jokala vsa Jugoslavija, potem povprašajte samo tiste, ki nosijo njegovo ime ali pa so rojeni na dan mladosti.

Konkretno, obiščite moje sošolce iz nižje gimnazije v Gornji Radgoni, ko se vsako leto sestanemo na ta majski dan. Samo še dvaintrideset nas je ostalo ...

Ko smo tega dne obiskali še znano tovarno v Gornji Radgoni, smo na enem od delovnih mest zagledali Titovo sliko, in začutili, da spomin na Tita še ne bo tako kmalu zamrl!